

II. PRZEGLĄD PIŚMIENNICTWA

Tomasz Gruszecki, *Pieniądz w dziejach gospodarczych Polski*, KUL, Lublin 2003, ss. 147

W polskim piśmiennictwie ekonomicznym trudno jest doszukać się wielu publikacji poświęconych pasjonującej tematyce pieniądza. Bezsprzecznie należy zauważyć, że zagadnienia monetarne nie należą do prostych, szczególnie wówczas, gdy pieniądz przestaje być traktowany jako jednostka li tylko kalkulacyjna, obrachunkowa. Wówczas gdy pieniądz traktujemy jako kategorię „żywą”, aktywnie współuczestniczącą w kształtowaniu rzeczywistości gospodarczej, mającą swój autonomiczny wpływ na przebieg zjawisk ekonomicznych – natrafiamy na szerokie i wciąż nie do końca spenetrowane obszary współzależności świata realnego, materialnego i monetarnego. Stąd tematyka funkcjonowania pieniądza w gospodarce dostarcza wielu twórczych wątków, prowokuje do dyskusji, rodzi nowe problemy, ujęcia i koncepcje teoretyczne.

Z innego punktu widzenia można postrzegać pieniądz w historycznym procesie rozwoju dziejów – wskazując, na ile był on elementem wspomagającym rozwój i dynamikę gospodarki, a kiedy indziej – gdy stawał się „ofiara” zaistniałej sytuacji politycznej i gospodarczej.

O tym, że pieniądz w teorii i praktyce jest przedmiotem inspiracji twórczej świadczą: interesująca, a jednocześnie bardzo przystępna i ciekawa praca René Sédillata *Moralna i niemoralna historia pieniądza*¹, oraz znakomite, kompetentne, rzetelne studium Wojciecha Morawskiego *Zarys powszechnej historii pieniądza i bankowości*², wskazujące na ogromną erudycję Autora w prezentowanej dziedzinie.

Na tle tych wyjątkowych pozycji – publikacja T. Gruszeckiego ma inną misję do spełnienia. Stanowi ona czytelny, usystematyzowany i równocześnie syntetyczny opis znaczenia i roli pieniądza w historii gospodarczej Polski. Recenzowana książka została opracowana przez ekonomistę, a nie historyka. Na kartach pozycji jest to szczególnie widoczne. Autor bowiem nie przedstawia historii polskiego pieniądza, wspomagając swoje rozważania głębokimi studiami materiałowymi źródłowych, które posłużyłyby prowadzeniu analizy. Swoją wywód wspiera bardzo wartościowymi opracowaniami wybitnych historyków i znawców problematyki, stąd jego prezentacja ma raczej charakter wtórny, typowo przeglądowy.

Niemniej bardzo interesującą jest koncepcja rozważań Autora wiążąca historię polskiego pieniądza z sytuacją polityczno-gospodarczą w Polsce oraz poziomem zaufania do tego wyjątkowego „dobra wspólnego”. Szczególnie ten ostatni aspekt istoty pieniądza jest wyjątkowo wyraźnie ekspozowany w książce T. Gruszeckiego.

Naturalne, że gdy nie jest się historykiem, zawsze można spotkać się z zarzutami natury warsztatowej. Myślę jednak, że deklaracja Autora we wstępie – o własnym postrzeganiu opracowywanych treści przez pryzmat ekonomisty – umożliwia odparcie zastrzeżeń typowych dla historyka.

Z kolei obszerność zarówno dziejowa, jak złożoność problematyki funkcjonowania pieniądza w różnorodnych warunkach gospodarczych narzuciła Autorowi syntetyzujący, poglądowy charakter wypowiedzi. Recenzowaną książkę można potraktować jako swoiste kompendium wiedzy o historii zaufania społeczeństwa do polskiego pieniądza i o korelacji stosunków pieniężnych w Polsce ze stanem i rozwojem jej gospodarki.

Z racji przeglądowo-informacyjnego charakteru recenzowanej pozycji, trudno się w niej doszukać głębokiej analizy polityczno-ekonomicznego podłoża psucia pieniądza w XVII i XVIII w., czy wielkiej inflacji powojennej, lub też uwstecznienia stosunków pieniężnych w okresie istnienia PRL. Niemniej na uwagę zasługuje właściwa typologia i identyfikacja etapów kształtowania stosunków pieniężnych w Polsce. Interesująco przedstawiona została panorama historyczna rozwoju tych stosunków w Polsce, począwszy od XVI w. – świetności polskiej gospodarki i rozkwitu polskiego pieniądza.

Pozycja składa się z dwunastu rozdziałów o zróżnicowanej objętości, wynikającej z merytorycznej obszerności prezentowanych zagadnień funkcjonowania pieniądza na ziemiach polskich

¹ Larousse, Paris 1998; tłumaczenie polskie, Wydawnictwo WAB, Warszawa 2002.

² Wydawnictwo TRIO, Warszawa 2002.

z początkiem XVI w. Autor w syntetyczny sposób ujął też zarys wcześniejszych stosunków pieniężnych. W rozdziale pierwszym skupił się na ukazaniu osłabienia pieniądza i gospodarki za czasów saskich, próbach naprawy systemu pieniężnego przez Stanisława Augusta oraz rozwoju bankowości w XVIII w.

Rozdział drugi przedstawia wpływ polityki zaborców na system pieniężny na ziemiach polskich oraz działania podejmowane przez oświeconą część polskiego społeczeństwa, które wbrew polityce obcych władz starały się utrzymać rozwój bankowości i zaufanie do pieniądza.

Rozdział trzeci poświęcony jest stosunkom pieniężnym w Polsce w czasie I wojny światowej.

Rozdział czwarty ukazuje dramatyczne dzieje polskiego pieniądza w okresie międzywojennym, związane z falą narastającej inflacji, negatywnymi skutkami wojny i okresu zaborów dla unormowania stosunków pieniężnych w Polsce, deficytem budżetowym. Autor podjął w nim też próbę syntetycznej prezentacji reformy Grabskiego, jej uwarunkowań i rezultatów oraz zmian organizacyjnych w strukturze polskiej bankowości. Dodatkowym wątkiem rozważań były kwestie niezależności Banku Polskiego i polityki pieniężnej, kredytowej i emisyjnej po 1926 r. Jednocześnie Autor wskazał na stopniowe umacnianie się polskiego pieniądza na tle systemów pieniężnych panujących w Europie, jego stabilizację osiągniętą bez pomocy zagranicznej, ogromnym kosztem polityki deflacyjnej.

Rozdział piąty syntetyzuje funkcjonowanie polskiego systemu pieniężnego w czasie II wojny światowej i okupacji hitlerowskiej.

Z kolei w rozdziale szóstym Autor ukazał chaos w zakresie funkcjonowania pieniądza w latach powojennych, w okresie powstania gospodarki planowej (do 1950 r.) oraz zmiany organizacyjne w polskiej bankowości centralnej i likwidacji rynku finansowego. Drugim nurtem rozważań było ukazanie służebnej roli polityki pieniężnej wobec polityki fiskalnej i planowania gospodarczego.

Rozdział siódmy poświęcony został trudnościom w utrzymaniu stabilności pieniądza w latach pięćdziesiątych i różnym działaniom denominacyjnym i deflacyjnym.

W rozdziale ósmym przedstawiono zmiany systemu pieniężnego w latach 1959-1970, m.in. rozwój tzw. eksportu wewnętrznego, emisję bonów towarowych nominowanych w dolarach, uprawniających do zakupów w sklepach PKO S.A.

Rozdział dziewiąty charakteryzuje ewolucję stosunków pieniężnych w okresie otwarcia gospodarki, związanych z tzw. epoką Gierkowską – budowy II Polski, zaciągnięcia ogromnych konsumpcyjnych długów zagranicznych (spłacanych do dzisiaj).

Rozdział dziesiąty prezentuje funkcjonowanie polityki pieniężnej na tle przemian światowych do połowy lat siedemdziesiątych i wybuchu światowego kryzysu walutowego. Podano wówczas w wątpliwość zasadność istnienia systemu z Bretton-Woods – sztywnych kursów walutowych.

W rozdziale jedenastym przedstawiono powolny rozkład systemu gospodarki centralnie planowanej w latach 1981-1989, pomimo różnorodnych prób reformowania systemu gospodarczego. Proces ten dokonywał się w sytuacji narastającej stopniowo inflacji, pogłębiania nierównowagi rynkowej przy wciąż rosnącym długu zagranicznym z lat siedemdziesiątych. Był to wyjątkowo niekorzystny okres dla wciąż obniżającej się siły nabywczej pieniądza.

Rozdział dwunasty stanowi relatywnie skrótową prezentację funkcjonowania pieniądza po 1990 r. w polskiej gospodarce. Autor zaprezentował główne nurty przemian stosunków pieniężnych – od walki z hiperinflacją do ukształtowania nowoczesnych zrębów polityki pieniężnej wraz ze zmianami ustaw regulujących podstawy funkcjonowania bankowości komercyjnej i centralnej.

Zasygnalizował zmiany celów polityki pieniężnej od **opcji tradycyjnej** – kursu walutowego, stóp procentowych, agregatów po **strategię bezpośredniego celu inflacyjnego** (BCI), wykorzystanie nowych instrumentów polityki pieniężnej związanych ze zmieniającymi się źródłami kreacji pieniądza w Polsce. Autor wskazał też na ewolucję polityki kursowej w latach 1990-2000 oraz zmiany restrykcyjności polskiej polityki pieniężnej w obliczu recesji lat 2000-2002, realizowanych przez wielokrotnie obniżkę stóp procentowych.

Recenzowana pozycja posiada walory informacyjno-przeglądowe, dające syntetyczny obraz stosunków pieniężnych na ziemiach polskich. Jednak z punktu widzenia walorów naukowych należy stwierdzić, że zawarte w niej treści mają charakter powierzchniowy i ilustracyjny. Może ona pełnić rolę pomocniczą i uzupełniającą dla odbiorców zainteresowanych poznaniem przekrojowego spojrzenia na funkcjonowanie pieniądza na ziemiach polskich od XVI w. po 2002 r. Stanowi ona podstawowe kompendium informacyjne o historycznych meandrach znaczenia pieniądza w Polsce.

Z uwag krytycznych należy wskazać, że pewne wątki podjęte w opracowaniu przez Autora nie zawsze były konsekwentnie w treści pracy rozwijane, by dać pełen obraz pewnych przemian strukturalno-organizacyjnych związanych z współzestniczeniem pieniądza w kształtowaniu gospodarki.

Trudno jest zidentyfikować kryteria, które spowodowały, że w charakterystyce niektórych etapów funkcjonowania pieniądza w polskiej gospodarce Autor prezentuje przemiany organizacyjne bankowości i polskiego banku centralnego, a w innych – całkowicie je pomija.

W opracowaniu nie znalazły też należytego miejsca kwestie niezależności banku centralnego, jakże aktualne dla wcześniejszych etapów rozważań, a także dla ostatniego przełomu XX i XXI w funkcjonowania tej instytucji.

Generalnie w recenzowanej pracy brak merytorycznej spójności, choć wydawać by się mogło, że główny nurt rozważań skupia się na pieniądzu. Brak w nim jednak wyrazistej myśli przewodniej, która określałaby jasno strukturę rzeczową książki – brak jest jednoznacznego opowiedzenia się Autora za koncepcję przedmiotową lub podmiotową rozważań. Powoduje to niejednoznaczność w odbiorze prezentowanych treści.

Kwestie o dużym ciężarze gatunkowym dla oceny roli pieniądza w gospodarce zostały zaprezentowane w uproszczonej formie, stąd książka ma raczej charakter popularno-naukowy. Jeśli taki był zamiar Autora – to uczynił to z sukcesem.

Lektura recenzowanej pozycji nasuwa też pewne uwagi szczegółowe, które przy ewentualnym wznowieniu i uzupełnieniu winny zostać uwzględnione. Korekcie powinno zostać poddane nazwisko autorki wybitnego studium *Deflacja polska 1930-35* (Warszawa 1967). Jest nią prof. Zenobia Knakiewicz, a nie Kniaziewicz (s. 64, s. 142). Na s. 22 podano błędną datę (1994 r.) odebrania mienicy Stanisławowi Augustowi przez Komisję Skarbu, zamiast 1794 r. Nie jest zrozumiałe, dlaczego Autor określa gospodarkę planową „bezpieniężną” (s. 76).

Reasumując – zamysł T. Gruszeckiego, by w przystępnej formie ukazać panoramę stosunków pieniężnych w Polsce na przestrzeni ostatniego półwiecza zasługuje na uznanie, gdyż jest bardzo interesujący i odmienny od dotąd publikowanych pozycji. Przystępna forma i język powodują, że ma ona duże walory popularyzatorskie. Jej lektura jest interesująca dla niespecjalistów i może stanowić podstawę „oswajania się” z problematyką pieniądza, inspirację do pogłębiania znajomości zagadnień monetarnych w historycznym ich ujęciu.

Wiesława Przybylska-Kapuścińska

Søren Kjeldsen Kragh, *Interantional Economics*,
Copenhagen Business School Press, Kopenhagen
2002, ss. 413

W ciągu ostatnich trzydziestu lat wraz z przyspieszeniem procesu globalizacji wystąpił wzrost znaczenia współpracy międzynarodowej i wzajemnych stosunków handlowych. Problematyka handlu międzynarodowego i procesów integracyjnych doczekała się licznych teorii i opracowań, które podzielić można na dwie podgrupy. Pierwsza z nich obejmuje kwestie związane z handlem międzynarodowym i inwestycjami zagranicznymi oraz ich wpływem na rozmieszczenie produkcji między krajami. Do drugiej grupy zalicza się problemy związane z polityką monetarną, bilansem płatniczym, kursami wymiany i wpływem handlu międzynarodowego na politykę makroekonomiczną poszczególnych państw.

Problematyka pierwszej z wymienionych grup zaprezentowana została w książce *International Economics* Profesora Sorena Kjeldsena Kragha z Królewskiego Uniwersytetu Weterynarii i Rolnictwa w Kopenhadze. Warto zauważyć, że autor opublikował wcześniej także inną znaną pozycję z zakresu ekonomii międzynarodowej pt. *Interantional Trade Policy*, przy czym podkreśla on, iż „obie książki zostały zaprojektowane tak, aby mogły być czytane i używane osobno” (s. 12). Głównym celem książki jest przegląd stanu wiedzy ekonomicznej na temat handlu międzynarodowego i inwestycji zagranicznych oraz udzielenie odpowiedzi na szereg postawionych pytań, m.in. dotyczących czynników kształtujących rozmiar i strukturę handlu międzynarodowego, ekonomicznych konsekwencji związanych z handlem międzynarodowym i zagranicznymi inwestycjami oraz ich pozytywnej bądź negatywnej oceny. Autor ma świadomość, że pytania te nie są nowe, gdyż zadawali je już klasycy zajmujący się problematyką wymiany zagranicznej, nowe są natomiast odpowiedzi na nie. W ostatnich 20-30 latach powstało wiele teorii na temat handlu zagranicznego, co rodzi potrzebę przybliżenia ich czytelnikowi w zrozumiałym sposób w odniesieniu do związków, przyczyn i efektów handlu międzynarodowego.